
ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

ARTHUR W. H. ADKINS († 1996)
ΕΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΞΙΟΛΟΓΟΤΕΡΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Ὁ πρόωρος θάνατος ἑνὸς συγγραφέα προτοῦ νὰ δεῖ τὸ ἔργο του δημοσιευμένο ὑπογραμμίζει τὴν τραγικότητα τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Arthur Adkins ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ὀγκώδους τόμου *A New Companion to Homer* τὸν ὁποῖο ἐξέδωσαν οἱ Jan Moris and Barry Powell (Brill, Leiden 1997) καὶ συνοφίξει τὴν ἐμπειρία τῆς ὀμηρικῆς φιλολογίας τοῦ 20οῦ αἰ. Ἐγραψε τὸ τελευταῖο (τριακοστὸ) κεφάλαιο τοῦ τόμου πρὶν ἀπὸ τὸν πρόωρο θάνατό του τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1996: «Homeric Ethics», στὸ ὁποῖο ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἀτομικιστικὲς ἀξίες τῶν ὀμηρικῶν ἡρώων εὐρίσκονταν οὐσιαστικὰ σὲ διαφωνία μὲ εὐρύτερους σκοποὺς τῆς κοινωνίας τους δημιουργώντας ἠθικὰ προβλήματα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ μείνουν κεντρικὰ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη γιὰ τοὺς ἐπόμενους ἀπὸ τὰ ὀμηρικὰ ἔπη τρεῖς αἰῶνες. Τὸ βιβλίον ἀφιερώνεται στὴ μνήμη τοῦ Arthur Adkins μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅπως λένε οἱ ἐκδότες, ὅτι θὰ στέκεται μνημεῖο τῆς ἀγάπης του γιὰ τὸν Ὅμηρο, γιὰ τὴν ἐμπνευσμένη διδασκαλία του, γιὰ τὶς φιλολογικὲς του μελέτες καὶ τὴ φιλία ποὺ ἐνέπνεε. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ ἓναν ἄλλον τόμον, *The Greeks and Us. Essays in Honor of Arthur W. H. Adkins* τὸν ὁποῖον ἐξέδωσαν οἱ R. B. Loudon and P. Schollmeier (Chicago and London 1996) καὶ περιλαμβάνει ἄρθρα ποὺ παρουσιάστηκαν σὲ συμπόσιο πρὸς τιμὴν τοῦ Arthur Adkins γιὰ τὰ γενέθλια τῶν 65 χρόνων του στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγου τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1994. Ὁ ἴδιος συμμετέχει στὸν τόμο μὲ ἄρθρο ποὺ δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά: «The “Speech of Lysias” in Plato’s *Phaedrus*»: ὁ Arthur Adkins πέθανε ὅταν ὁ τόμος ἐτοιμαζόταν γιὰ δημοσίευση¹. Ἡ ἀπώλειά του ἔγινε βαθιὰ αἰσθητὴ σὲ ὅλον τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμον, σὲ γνωστοὺς καὶ ἀγνωστους συναδέλφους καὶ μαθητὲς του.

Ἐκινώντας μὲ τὴν διδακτορικὴ διατριβὴ του *Merit and Responsibility. A Study in Greek Values* (Oxford Clarendon Press 1960· University of Chicago Press, Midway reprint 1975) ὁ Arthur Adkins ἔχει κεντρίσει συνεχῆ συζήτηση ἀνάμεσα σὲ εὐρὺ κύκλον φιλολόγων σχετικὰ μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἠθικῆς, τὴ σχέση μεταξὺ τῶν διαφόρων περιόδων καὶ πηγῶν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἠθικῆς σκέψης, καὶ τὸ ποσοστὸ, τὴ φύση καὶ τὶς αἰτίες γιὰ τὶς διαφορὲς μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν σύγχρονων ἠθικῶν ἀξιών. Τὸ ἔργο του ἐπίσης προκάλεσε ἀναμενόμενες μεθοδολογικὲς ἀφίμαχίες ἀνάμεσα στοὺς εἰδικούς, σχετικὰ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο προσέγγισης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀξιών. Συνεχίζοντας τὴν προοπτικὴ ποὺ εἶχε ἀνοίξει τὸ ἔργο ἄλλων φιλολόγων, ὅπως τοῦ δασκάλου του E.

---

1. Πληροφορίες γιὰ τὴ σταδιοδρομία καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ Arthur W. H. Adkins στὴν Ἀμερικὴ ἀντλῶ ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ αὐτοῦ τοῦ τόμου.

R. Dodds (*The Greeks and the Irrational*, Berkeley, University of California Press 1951· μετάφραση Γ. Γιατρομανωλάκη, Ἀθήνα 1979), τοῦ Bruno Snell (*Die Entdeckung des Geistes*, Hamburg 1948· ἀγγλική μετάφραση T. G. Rosenmeyer *The Discovery of the Mind*, Cambridge Harvard University Press 1953· μετάφραση Δ. Τακώβ, Ἀθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1981) καὶ τοῦ M. Finley (*The World of Odysseus*· μετάφραση ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση Σ. Μαρκιανοῦ, Ἀθήνα 1954), ὁ Arthur Adkins ὑπερασπίστηκε σταθερὰ καὶ ἐπεξέτεινε τὶς ἀπόψεις του σὲ τρία ἄλλα βιβλία του καὶ σὲ μία ἐντυπωσιακὴ σειρά ἀπὸ ἄρθρα (43) σὲ περιοδικὰ καὶ βιβλία καθὼς καὶ κριτικὲς (62) γιὰ βιβλία.

Οἱ Ἕλληνες καὶ τὸ Παράλογο ἦταν βιβλίον ποὺ προσέφερε τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ Adkins καὶ εἰσήγαγε μερικὸς ἀπὸ τοὺς βασικοὺς ὅρους τῆς. Οἱ ὅροι «πολιτισμὸς ντροπῆς» καὶ «πολιτισμὸς ἐνοχῆς» γιὰ τὴν ὀμηρικὴ κοινωνία παραμένουν, ἀλλὰ εἰσάγονται νέοι, ὅπως «πολιτισμὸς τοῦ ἀποτελέσματος», ἐπειδὴ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἐπιτυχία εἶναι ποὺ ἐνδιαφέρει τὸν ὀμηρικὸ ἄνθρωπο, ἐνῶ οἱ καλὲς προθέσεις δὲν ἀρκοῦν, καθὼς καὶ οἱ περιφρημοὶ ἔκτοτε ὅροι γιὰ τοὺς δύο τύπους τῶν ὀμηρικῶν ἀρετῶν: «ἀνταγωνιστικὲς ἀξίες», ἐκεῖνες ποὺ ἀξιολογοῦν τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία, στὶς δραστηριότητες γιὰ τὶς ὁποῖες ὁ ἔπαινος ἢ ὁ φόγος φυλάσσεται γιὰ ἐκεῖνους ποὺ ἐπιτυγχάνουν ἢ ἀποτυγχάνουν στὶς πράξεις τους, καὶ «συνεργατικὲς ἀξίες», ἐκεῖνες ποὺ χαρακτηρίζουν πράξεις στὶς ὁποῖες ἡ δικαιοσύνη εἶναι σημαντικὴ προϋπόθεση, μὲ βάση τὴν ὁποία καὶ κρίνονται.

Καθὼς οἱ λέξεις ἀγαθὸς καὶ ἀρετὴ ἀποτελοῦν τοὺς ἰσχυρότερους ὅρους ἐπαινοῦ καὶ ἐπιδοκιμασίας γιὰ τὸν ὀμηρικὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἀρχαῖον Ἕλληνα γενικὰ, δηλώνουν ἐπομένως τὴν κατοχή, ἀπὸ ἐκεῖνους γιὰ τοὺς ὁποῖους χρησιμοποιοῦνται, ὄλων τῶν ἰδιοτήτων ποὺ πάντοτε ἐκτιμοῦνται περισσότερο στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ κοινωνία. Ὁ ἀγαθὸς ἀποτελεῖ τὸν πιὸ θαυμαστὸ τύπο ἀνθρώπου. Ἀγαθὸς σημαίνει νὰ εἶναι κανεὶς γενναῖος, ἱκανὸς, νικητὴς στὸν πόλεμο καὶ στὴν εἰρήνη, νὰ ἔχει πλοῦτο καὶ σὲ καιρὸ εἰρήνης τὴν ἄνεση ποὺ ἀποτελεῖ ἀναγκαῖα προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν ἱκανοτήτων. Ἀγαθὸς σημαίνει εὐγενὴ καταγωγή, γενναιότητα, ὑψηλὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ θέση στὴν κοινωνία καὶ πλοῦτο. Καὶ τὰ τέσσερα αὐτὰ χαρακτηριστικὰ νοοῦνται ταυτόχρονα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔμφαση ποὺ ἔχουν κάθε φορὰ σὲ συγκεκριμένα συμφοραζόμενα. Ἡ ἀντίθετη ἔννοια εἶναι κακὸς. Κακὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ταπεινῆς καταγωγῆς, χαμηλῆς κοινωνικῆς θέσης, χωρὶς πολιτικὰ δικαιώματα καὶ πένης (πτωχὸς σημαίνει ζητιάνος)· τὴν ἔννοια δειλὸς τὴν ἀπέκτησε ἀργότερα, καθὼς δὲν ἐτίθετο ζήτημα στὴν ὀμηρικὴ κοινωνία, ἀφοῦ ὁ κακὸς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ φέρει ὄπλα. Μάλιστα, κατὰ βάση, ἡ ἔννοια αὐτὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἰσχύει σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἐνῶ οἱ λέξεις αἰσχρὸν καὶ ἐλεγχεῖν εἶναι οἱ πιὸ ἰσχυροὶ ὅροι γιὰ νὰ ἀποδοκιμάσουν πράξεις τῶν ὀμηρικῶν ἡρώων. Ἐλεγχεῖν εἶναι ἡ κατάσταση στὴν ὁποία ὁ ἀγαθὸς ἔχει συνείδηση πὼς ἔχει κάνει κάτι αἰσχρὸν ἢ ἔχει συνείδηση ὅτι ἔχει συμπεριφερθεῖ ὅπως ἕνας κακὸς. Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ λογοτεχνία εἶναι ἰδωμένη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀγαθῶν.

Τὰ γεγονότα τῆς ὀμηρικῆς κοινωνίας στὰ ὁποία ἀναφέρεται ἡ ἀνάλυση τοῦ A. Adkins εἶναι ἐκεῖνα ποὺ περιέχονται στὸν *Κόσμον τοῦ Ὀδυσσεύ* τοῦ M. Finley: Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἱστορικότητα τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν δὲν εἶναι παράλογο νὰ χρησιμοποιεῖ κανεὶς τὰ ἐργαλεῖα τῶν κοινωνικῶν ἀνθρωπολόγων γιὰ μία φανερὰ φανταστικὴ κοινωνία· ὅσο φανταστικὴ καὶ νὰ εἶναι παραμένει κοινωνία μὲ ἀξίες ποὺ μπορεῖ νὰ ἀναλυθοῦν. Εἶναι ἀδύνατο ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ ἀοιδοὶ τῆς προφο-

ρικής παράδοσης να ἐπινόησαν μόνο ἀπὸ τὴ φαντασία τους μία κοινωνία μὲ θεσμούς, ἀξίες, ἀντιλήψεις, ὅλες τόσο συνεπεῖς μεταξύ τους καὶ ἀρμόζουσες ἀμοιβαία, ὅσο μπορούμε νὰ κρίνουμε μὲ βάση τὶς συμπεριφορὲς τῶν ἐπῶν. Ἡ ὀμηρική κοινωνία εἶναι μιὰ λογοτεχνική κοινωνία, τῆς ὁποίας τὶς ἀξίες καὶ συμπεριφορὲς οἱ Ἕλληνες τῶν ἐπόμενων αἰώνων ἀποδέχονταν ὡς ἱστορικές καὶ ὅτι προσέφεραν πολὺτιμα μαθήματα.

Τὰ τρία ὑπόλοιπα βιβλία τοῦ Arthur Adkins, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διδακτορική διατριβή, εἶναι: *From the Many to the One: A Study of Personality and Views of Human Nature in the Context of Ancient Greek Society, Values, and Beliefs* (London, Ithaca, Cornell University Press, 1970), *Moral Values and Political Behaviour in Ancient Greece: From Homer to the End of the Fifth Century* (London, Chatto and Windus, 1972), καὶ *Poetic Craft in the Early Greek Elegists* (Chicago, University of Chicago Press, 1985). Ἐνα χρόνο ἀργότερα σὲ συνεργασία μὲ τὸν P. White ἐξέδωσε τὸ *The Greek Polis* (University of Chicago Press). Ὡς καθηγητὴς στὸ Σικάγο διηύθυνε δύο διαφορετικὰ National Endowment for the Humanities Θερινὰ Σεμινάρια γιὰ Καθηγητὲς Κολλεγίων: Ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς Ἀξίες, Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Κοινωνία καὶ Ἑρμηνεία τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν Κειμένων (τὸ 1978) καὶ Ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς Ἀξίες καὶ Σύγχρονες Ἀξίες (1985), τὸ δεῦτερο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελέσασε τὴν πηγὴ τοῦ βιβλίου: *Human Virtue and Human Excellence*, μὲ ἐκδότες τοὺς J. Kalk and C. Ihara (N. York 1991).

Τὰ ἄρθρα του ἀναφέρονται στὸν Ὅμηρο, τὸν Πλάτωνα (γιὰ θέματα πολιτικά, ἠθικά, νομικά), τὸν Ἀριστοτέλη (σὲ ζητήματα πολιτικά, ἠθικά, ποιητικά), τὸν Θουκυδίδη, τὴ λυρική ποίηση, τὸν Αἰσχύλο, τοὺς σοφιστὲς, στὴν ἀρχαία ἑλληνική θρησκεία καὶ τὴν ἠθική της, στὴν διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Λουκρήτιο. Τέσσερις ἐκτενεῖς κριτικὲς-ἄρθρα ἀναφέρονται σὲ βιβλία τῶν Dover, Cooper, Havelock, Simon. Οἱ 58 ὑπόλοιπες κριτικὲς βιβλίων ἀπὸ τὸ 1960 μέχρι τὸ 1994 καὶ τὸ 1995 (γιὰ τὰ βιβλία *Aidos, Hybris καὶ Shame and Necessity* τῶν D. L. Cairns, N. R. E. Fisher καὶ B. Williams, ἀντίστοιχα), ἀναφέρονται σὲ θέματα ἠθικῶν ἀξιών, σὲ μυθολογικά, σὲ θρησκευτικά, ἐπιστημολογικά, ἀνθρωπολογικά, στὴ ρητορική, στὸν Ὅμηρο, στὴ φιλοσοφία, γραμμένα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγλικά, στὰ γερμανικά, γαλλικά, ἰταλικά, ἀκόμη καὶ νέα ἑλληνικά (Κ. Γρόλλιου).

Ὁ Arthur Adkins ἐκπαιδεύτηκε στὴν Ὁξφόρδη καὶ εἶχε διακεκριμένη σταδιοδρομία, ἔχοντας καταλάβει θέσεις στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Γλασκώβης (1954-1956), στὸ Bedford College τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου (1956-1961), στὸ Exeter College τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης (1961-1965), στο Πανεπιστήμιο τοῦ Reading ὅπου κατέλαβε τὴν ἔδρα τοῦ καθηγητῆ (1966-1974). Ἀπὸ τὸ Reading ἦλθε στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγου (1974) ὅπου ἦταν ὁ Edward Olson Καθηγητὴς τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Πρώιμης Χριστιανικῆς Φιλολογίας ἀπὸ τὸ 1977. Διετέλεσε ἐπίσης Διευθυντὴς τοῦ Τμήματος Κλασικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου (1975-1980) καὶ ὑπῆρξε ἰδρυτὴς Διευθυντὴς τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸν Ἀρχαῖο Μεσογειακὸν Κόσμο (1979-1992).

Ἄν καὶ εἶναι κυρίως γνωστὸς ὡς κλασικὸς φιλόλογος ὁ A. Adkins ἔδειχνε πάντοτε ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ ὅλες τὶς ἰδέες ποὺ ἀφοροῦσαν στὴ χρῆση τῆς γλώσσας καὶ στὶς μεταβολὲς τῆς σημασίας τῶν λέξεων οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀπορροφήσει φιλοσόφους τῆς γλώσσας κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰ. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, ὁ Adkins πάντοτε ὑποστήριξε ὅτι θέματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἠθική ἀντίληψη

μποροῦν νὰ κατανοηθοῦν ὀρθὰ μόνο ἂν ἔχει κανεὶς στέρεα ἐμπειρικὴ γνῶση τῶν εὐρύτερων παγκόσμιων ιδεῶν ποὺ τὰ δημιούργησαν. Αὐτὰ τὰ εὐρύτερα διεπιστημονικὰ ἐνδιαφέροντα τὸν βοήθησαν νὰ κερδίσει ἓνα πλατύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό, ποὺ περιλαμβάνει ὄχι μόνο κλασικοὺς φιλολόγους καὶ φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ προσανατολισμένους κοινωνικοὺς ἐπιστήμονες ποὺ ἐπιδίωκαν πολιτισμικὲς συγκρίσεις, μελετητὲς συγκριτικῆς θρησκείας, νομικῶν συστημάτων καὶ ἱστορίας τοῦ πνεύματος, καὶ ὅλους ὅσους ἔδειχναν σοβαρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς ἀρχαῖες ἐλληνικὲς ἀξίες.

Στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει πλήρως κατανοηθεῖ ἡ σημασία τῆς προσφορᾶς του. Δὲν ἔχει ἐκτιμηθεῖ ὅτι ἡ προσφορά του αὐτὴ δὲν ἐξαντλεῖται μόνο στὸ πλαίσιο μιᾶς βιβλιογραφικῆς ἀναγνώρισής του, ἢ στὸ χρέος τῆς βιβλιογραφικῆς ἐνημέρωσης τοῦ μελετητῆ, ἀλλὰ ὅτι οἱ ἐργασίες του στὴν οὐσία ἀποτελοῦν μιὰ «σχολή» ἐρμηνείας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία ἀνατρέπει ἐν μέρει τὰ παραδεδομένα καὶ ἰσχύοντα γιὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ τὴ μετᾶφραση τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κειμένων. Γιὰ μᾶς τοὺς νέους Ἑλληνες ἰδιαίτερα, ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ποὺ προτείνει ὁ Α. Adkins ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασία, γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ἓνα ὑψηλὸ ποσοστὸ λέξεων τῆς νέας ἐλληνικῆς ὑπάρχουν καὶ στὴν ἀρχαία, εὐκόλα μᾶς κάνει ἰδιαίτερα ἐπιρρεπεῖς σὲ ἐσφαλμένη ἐρμηνεία καὶ μετᾶφραση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας μὲ ἀπόδοση ἀβασάνιστη στὶς ἀρχαῖες ἐλληνικὲς λέξεις, ἰδιαίτερα σὲ αὐτὲς ποὺ δηλώνουν ἠθικὲς ἀξίες καὶ κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς συμπεριφορὲς, καὶ εἶναι κοινὲς καὶ στὶς δύο γλώσσες, ἐννοιῶν καὶ σημασιῶν ἀπὸ τὴ νέα ἐλληνική, ἀπὸ τὸ περιεχόμενο καὶ τὶς ἀξίες τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡσὰν νὰ μὴν ἔχουν μεσολαβήσει 2800 χρόνια ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ ὡσὰν ἡ γλώσσα νὰ εἶναι ἓνα νεκρὸ σῶμα ποὺ δὲν ἐξελίσσεται².

Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων

I. N. ΠΕΡΥΣΙΝΑΚΗΣ

2. Γιὰ τὶς βασικότερες ἀπόψεις του Adkins γιὰ τὰ ὀμηρικὰ ἔπη καὶ ἐπισκόπηση τῆς βιβλιογραφίας ποὺ γέννησε ἢ προσέγγισή του βλ. Ἰ. Ν. Περυσινάκης, «Ἠθικὲς ἀξίες καὶ πολιτικὴ συμπεριφορὰ στὰ ὀμηρικὰ ἔπη. Μία προσέγγιση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας», *Ἰνδικτος* 5 (1996) 240-270.